

промышленных предприятий считают, что цифровизация создаст дополнительные рабочие места, а не сократит их количество.

Список литературы

1. Смолян, Г. Л. Человек и компьютер / Смолян. – М.: Политиздат, 1981. –192 с.
2. Бачило, И.Л. Информационные технологии и система органов государственной власти / И. Л. Бачило // Информац. о-во. – 2000. –Вып.1. – С. 47-52.
3. Крючков, Э. Н. Информационные технологии для мегаполиса / Э. Н. Крючков // Информац. о-во. – 2003. –Вып. 1. – С. 79-80.
4. Гаврилов, Л.П. Информационные технологии в коммерции: Учебное пособие / Л.П. Гаврилов. - М.: НИЦ ИНФРА-М, 2013. - 238 с.
5. Гаврилов, М.В. Информатика и информационные технологии: Учебник для бакалавров / М.В. Гаврилов, В.А. Климов; Рецензент Л.В. Кальянов, Н.М. Рыскин. - М.: Юрайт, 2013. - 378 с.

Базель келісімі бойынша коммерциялық банк тәуекелдерінің классификациялық картасы

Т.Г.Ильина¹, Б. С.Тусупбаева²

¹Қаржы және есеп кафедрасының доценті, э.ғ.к.

²Менеджмент кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.
darinaika167@mail.ru

¹Томск мемлекеттік университеті, Томск қ., Ресей Федерациясы

²Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

Түйіндеме: Мақала банктік ұйымдарына тәуекелдердің өзіндік жіктеу картасын құруының қажеттілік мәселесіне арналған. Банктік тәуекелдерінің жіктелу критерийлері дәлденген, банк тәуекелдерінің агрегатталынған жіктелу картасы ұсынылған.

Кілт сөздер: банктік тәуекелдер; банктік тәуекелдерді жіктеу; тәуекелдерді жүйелік жіктеу; Базель комитеті; Ресей Банкінің тәуекелдерін жіктеу.

Банк қызметінің тәуекелдерін жіктеумен көрсетілген ең танымал жіктеу банктік реттеу жөніндегі Базель комитетінің құжаттарында ұсынылған. Батыс компанияларының тәуекел менеджерлері практикалық қызметте басшылыққа алатын негізгі құжаттар Банктік қадағалау принциптері деп аталады.

Көрсетілген құжатта іске асырылуы тиімді банктік қадағалауды қамтамасыз етудің ең төменгі қажетті шарты деп танылған 25 қағидат, сондай-ақ Базель комитетінің ұсынымдарына және банк ісі мен банктік қадағалау саласындағы үздік халықаралық практикаға негізделген оларға түсініктемелер бар. олардың арасында банк жүйесінің тәуекелдерімен байланысты 6-16 принциптерін бөліп көрсетуге болады [1].

Банк қызметі бойынша әр түрлі елдердің ресми заңнамалық және нормативтік құжаттарында тікелей қолданылатын банктік тәуекелдердің жіктелуі олардың түрлерінің саны мен сапалық құрылымында айтарлықтай айырмашылықтарға ие екенін атап өткен жөн.

Базель комитеті қабылдаған банктік реттеу бойынша тәуекелдерді жіктеу көптеген дамыған елдер үшін негізгі болып табылады, банктік қызметпен байланысты тәуекелдердің негізгі мәнін айқын көрсетеді — бұл пайыздық тәуекел, несиелік тәуекел, құқықтық тәуекел және бедел тәуекелі, елдік және трансферттік тәуекелдер, нарықтық тәуекел, өтімділік тәуекелі, операциялық тәуекел және оларды тудыратын мән-жайларды анықтайды. Сонымен қатар капиталдың жеткіліктілігін есептеу тәуекелдердің мынадай түрлері үшін жүзеге асырылады:

- кредиттік тәуекел (өтеу тәуекелін қоса алғанда),
- банк портфелінің пайыздық тәуекелі,
- операциялық тәуекел (заңды тәуекелді қоса алғанда),
- нарықтық тәуекел,
- өтімділікті жоғалту тәуекелі,
- тәуекелдің өзге де түрлері (беделін жоғалту тәуекелі және стратегиялық).

Кестеде қолдану мақсатына байланысты тәуекел түрлерін жіктеудің салыстырмалы сипаттамасы келтірілген [3].

Кесте 1

Тәуекелдер түрлерінің классификациясы

Тәуекел түрі	Қолдану мақсаты		
	Банктік қадағалау	Капиталдың жеткіліктілігін есептеу	
		Негізгі компонент	Қосымша компонент
Банк портфелінің пайыздық тәуекелі	+	+	
Электрондық банк операцияларының тәуекелі	+		
Туынды құралдардың (дериватив) қауіптері	+		
Валютамен есеп айырысу тәуекелі	+		
Өтімділікті жоғалту тәуекелі	+	+	
Операциялық тәуекел	+	+	Занды тәуекел
Нарықтық тәуекелдер	+	+	
Кредиттік тәуекел		+	Өтеу тәуекелі
Тәуекелдің басқа түрлері		+	
Ескерту – [1], [2] әдебиеттер негізінде автормен жасалған			

Кестеден Базель комитеті банктік тәуекелді қолдану мақсатында жүйелейтінін көруге болады. Көптеген дамыған елдер үшін негіз ретінде банктік реттеу жөніндегі Базель комитеттері қабылдаған жоғарыда келтірілген жіктеу банктік қызметпен байланысты тәуекелдердің негізгі мәнін айқын көрсетеді — бұл несиелік тәуекел, елдік және трансферттік тәуекелдер, нарықтық тәуекел, пайыздық тәуекел, өтімділік тәуекелі, операциялық тәуекел, құқықтық тәуекел және бедел тәуекелі және оларды тудыратын жағдайларды анықтайды. Базель ұсынымдары ұсынған тәуекелдерді жіктеудің кемшіліктері, ең алдымен, олардағы қауіп түрлерін жалпылау дәрежесі бойынша қауіп түрлерін жоюдың болмауын қамтуы керек. Мәселен, мысалы, "несиелік" тәуекелмен (нақты, "жалғыз" қауіп түрі) бір қатарда кедейліктің жоғары дәрежесі қауіп бар, атап айтқанда, "операциялық", ол іс жүзінде қауіптер тобының атауын береді. Сонымен қатар, бірден аталған өтімділік тәуекелі "жалпылаудың одан да жоғары санатына жатқызылуы керек, өйткені оның пайда болуы тәуекелдердің кез-келген түрін немесе олардың жалпы әсерін жүзеге асырудың салдары болуы мүмкін.

Ресей Федерациясының Орталық Банкінің 2004 жылғы 23 маусымдағы №70-Т "типтік Банктік тәуекелдер туралы" хат түріндегі нұсқауларына сәйкес, құжат тәуекелдерді келесі түрлерге бөледі: жеке қызметкерлердің заңсыз немесе қабілетсіз шешімдерінің салдарынан туындаған тәуекелдер; басқару аппаратының шешімдерімен қалыптасатын өтімділік пен капиталдың төмендеу тәуекелдеріне несиелік тәуекел, елдік тәуекел және аударылмайтын тәуекел, нарықтық тәуекел, пайыздық тәуекел, өтімділікті жоғалту тәуекелі, операциялық тәуекел және құқықтық тәуекел; банкке қатысты сыртқы макроэкономикалық және нормативтік-құқықтық қызмет жағдайларымен алдын ала анықталатын тәуекелдер [2].

Сондықтан әдеттегі банктік тәуекелдерді бақылауды үш негізгі деңгейде ұйымдастыру ұсынылады:

- жеке (қызметкер деңгейі),
- микро деңгей және
- макро деңгей.

Бірақ бұл жіктеуді банктер іс жүзінде тәуекелдерді басқару үшін қолдана алмайды. Себебі, макро-және микро деңгейде тәуекелдерді басқару күрделі әдістемелік міндет болып табылады; екіншіден, үлкен масштаб – практикалық қолдану үшін банк жүргізетін операциялардың ерекшелігіне байланысты тәуекел топтары мен кіші топтарын бөліп көрсете отырып, егжей-тегжейлі жіктеу қажет. Жіктеуде қауіп-қатерлерді түрлер мен жалпы белгілер бойынша жіктеудің анық еместігі бар. Мысалы, "жекелеген қызметкерлердің заңсыз немесе біліксіз шешімдерінің салдарынан туындайтын тәуекелдер" қауіптердің дербес түрі ретінде ерекшеленеді (1.7.1 т.). Заңсыз әрекеттердің түрлерінің қатарына мыналар жатады: құндылықтарды ұрлау және банкті көлеңкелі немесе қылмыстық экономикамен коммерциялық қатынастарға тарту. Қатердің келесі дербес түрі (1.7.2 т.)) "басқару аппаратының шешімдерімен қалыптастырылатын өтімділік және капиталдың төмендеу тәуекелдері" болып табылады.

Жоғарыда аталған екі қауіп түрінің ұғымдары арасындағы түрлерді немесе жалпы айырмашылықтарды анықтау әрекеттері қиындық тудырады. Біріншіден, "жекелеген

қызметкерлердің заңсыз немесе біліксіз шешімдері" анықтамасының (1.7.1 т.) "өтімділікті жоғалтуға немесе төмендетуге әкелетін басқару аппаратының шешімдері" анықтамасынан түбегейлі айырмашылығы жоқ (1.7.2 т.), өйткені соңғысы заңсыз да, қабілетсіз де болуы мүмкін. Екіншіден, өтімділіктің жоғалуы немесе төмендеуі тәуекелдердің екі түрін де жүзеге асырудың салдары болуы мүмкін. Үшіншіден, ұсынымдардың "басқару аппаратының шешімдері" кіші түрлеріне (1.7.2-тармақ) "қателіктер", "алаяқтық жағдайлары", "өкілеттіктерді асыра пайдалану", "зиянды әрекеттер", "Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыру" кіреді, олар "заңсыз және қабілетсіз әрекеттер" ұғымымен қамтылған.

Банк тәуекелдерінің ұсынылған жіктелуі, капитал туралы жаңа Базель келісімінде, негізгі элементтер (несиелік, нарықтық, Операциялық тәуекелдер) тұрғысынан Ресей Федерациясының Орталық банкінің жіктелуіне сәйкес келеді, бірақ ең алдымен тәуекелдердің барлық түрлерін жабу үшін капиталдың жеткіліктілігін есептеуді іс жүзінде қолдануға арналған құжаттың ерекшелігіне байланысты одан айырмашылықтары бар. Алайда, ол "операциялық тәуекел" түсінігін түсіндіреді. Келісімге сәйкес, бұл ішкі процестердің, жүйелердің немесе сыртқы оқиғалардың жеткіліксіздігі немесе істен шығуы нәтижесінде пайда болатын шығындар қаупін білдіреді.

Тәуекелдің бұл анықтамасына құқықтық тәуекел де кіреді, бұл біздің ойымызша негізделген шешім болып табылады, өйткені банктік операцияларды құқықтық қамтамасыз ету және онымен байланысты тәуекел жалпы банкішілік жүйенің жұмыс істеуінің ажырамас элементтері болып табылады, оның бұзылу ықтималдығы "операциялық тәуекел" деп аталады.

Біздің қауіп-қатерді түсінугізге ең жақын нәрсе-Базель комитетінің жіктелуі, онда әртүрлі критерийлер мен белгілер бойынша сандық түрде анықталатын немесе есептелетін тәуекелдердің түрлері ғана ерекшеленеді. Бұл тәуекелдер капиталдың өзгеруіне және банктердің пайдасына тікелей әсер етеді. Бізге кредиттік, нарықтық (соның ішінде валюталық және пайыздық) және операциялық сияқты банктік тәуекелдердің түрлерін бөліп көрсету қажет сияқты. Ресей Федерациясының Орталық Банкі заңнамалық құжаттарда, Базель комитетінің негізгі құжаттарынан айырмашылығы, құқықтық тәуекелді жеке тәуекел түріне бөлетініне назар аудару керек (кесте 2), банк қызметі бойынша ресми құжаттардағы тәуекел түрлерін салыстырмалы талдау кестеде келтірілген [3].

Кесте 2

Банк қызметінің ресми құжаттары бойынша тәуекел түрлерін салыстырмалы талдау

Тәуекел түрі	Тәуекелдің түрі	Базель комитеті	Ресей банкі
Кредиттік тәуекел		+	+
Елдік тәуекел	Қаражатты аудармау тәуекелі	-	+
Елдік тәуекел		-	-
Қаражатты аудармау тәуекелі		-	-
Нарықтық тәуекел (қор, валюта, пайыз)		-	+
Нарықтық тәуекел		+	-
Нарықтық тәуекел (қор, тауар, валюта, пайыз)	Банк портфелінің пайыздық тәуекелі	-	-
Банк портфелінің пайыздық тәуекелі		+	-
Өтімділік тәуекелі		+	+
Операциялық тәуекел	Құқықтық тәуекел	+	+
Құқықтық тәуекел		-	+
Іскерлік беделді жоғалту қаупі		+	+
Стратегиялық тәуекел		+	+
Электрондық банк операцияларының тәуекелі		+	
Туынды құралдардың қауіптері		+	
Валюталық операцияларды есептеу тәуекелі		+	
Ескерту – [1], [2] әдебиеттер негізінде автормен жасалған			

Кестеден біз банк жүйесінің қауіпсіз және тұрақты жұмыс істеуін ішкі бақылау мақсатында әртүрлі елдердің қадағалау органдары тәуекелдердің әртүрлі түрлерін қолданатынын көреміз, өйткені банктер қызметінің ерекшелігі әр түрлі болады.

Одан әрі зерттеу мақсатында банк тәуекелінің сыныптамасын әзірлеу үшін ішкі бақылауды жүзеге асыру үшін банк қызметі жөніндегі ресми құжаттарда ұсынылған тәуекелдер түрлері пайдаланылатын болады. Тәуекелдерді басқарудың тиімді жүйесін құру үшін банктік тәуекелдердің біріктірілген жіктеу картасын (кесте 3) ұсынған дұрыс деп санаймыз.

Кесте 3

Банктік тәуекелдердің классификациялық картасы

Жіктеу критерийі	Тәуекел сипаты	Тәуекел түрі			
Пайда болу саласы	Ішкі	Операциялық	Өтімділік тәуекелі	Стратегиялық	Кредиттік
		Іскерлік белсенділікті жоғалту қаупі			
	Сыртқы	Нарықтық	Елдік	Саяси	
Бақылау мүмкіндігі	Басқарылатын	Өтімділік тәуекелі		Кредиттік	
	Басқарылмайтын	Нарықтық	Стратегиялық	Елдік	Операциялық
		Іскерлік белсенділікті жоғалту қаупі			
Қаржылық салдары	Тікелей	Операциялық	Кредиттік	Нарықтық	
	Жанама	Өтімділік тәуекелі	Елдік	Стратегиялық	
		Іскерлік белсенділікті жоғалту қаупі			
Тәуекел субъектісі	Банктің қызметі	Операциялық	Өтімділік тәуекелі	Стратегиялық	Кредиттік
		Іскерлік белсенділікті жоғалту қаупі			
	Ішкі және сыртқы нарықтардағы экономикалық жағдай	Елдік	Нарықтық	Саяси	
Ескерту – [1], [2] әдебиеттер негізінде автормен жасалған					

Ұсынылған жіктеу тәуекелдердің жалпы жүйесіндегі әрбір тәуекелдің орнын нақты анықтауға мүмкіндік береді және оны басқарудың тиісті әдістері мен әдістерін тиімді қолдануға мүмкіндік береді, өйткені әр тәуекелдің өзіндік басқару әдісі бар. Бұл жіктеудің маңыздылығы оның негізінде банктік қызметті модельдеуге, банктік операцияларды жүргізу кезінде ішкі бақылаудың тиімділігін арттыру мақсатында біркатар іс-шаралар жүргізуге болатындығында.

Жоғарыда келтірілген зерттеуден көрініп тұрғандай, банктік тәуекелдерді толық және оңтайлы жіктеуді қалыптастыру процесі әлі аяқталған жоқ және одан әрі дамыту қажет. Банк тәуекелдерін жіктеу экономикалық қатынастардың дамуына, клиенттерге қызмет көрсету сапасын арттыруға, банктердің қызметін ұйымдастыруда жаңа ақпараттық технологияларды қолдануға байланысты үнемі жетілдіріліп, өзгеріп отыруы керек. Банктік тәуекелдерді жіктеуді оңтайландыру банктердің қызметіндегі тәуекелдердің жиынтық мөлшерін анықтау және олардың жекелеген түрлерін анықтау үшін үйлесімді жүйені құруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Основополагающие принципы эффективности банковского надзора (Core Principles for Effective Banking Supervision, 1997, april).
2. Письмо Банка России №70-Т от 23.06.2004 «О типичных банковских рисках».
3. Пономарева Е.С. Классификация банковских рисков /Вестник Белорусского государственного экономического университета. 2011. № 1. С. 103-108.